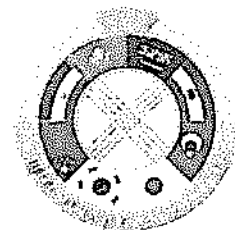

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ТҮРКСОЙ КАФЕДРАСЫ

Белгілі шығыстанушы, ҚазҰУ профессоры Ү.Т. Алжанбаеваның
60 жылдық мерейтойына арналған
«ТҮРКІ МӘДЕНИЕТІНІҢ ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ» атты
Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
14 желтоқсан 2018 ж.

МАТЕРИАЛЫ
Республиканской научно-методической конференции
«ВЛИЯНИЕ ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЫ
НА МИРОВОЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ»,
посвященной к 60-летнему юбилею,
известного востоковеда, профессора КазНУ У.Т. Алжанбаевой
14 декабря 2018 г.

MATERIALS
of the Republic scientific-methodical conference
«THE INFLUENCE OF TURKISH CULTURE
ON WORLD CIVILIZATION»
dedicated to the 60th anniversary of the professor of KazNU,
the famous orientalist U.T. Alzhanbayeva
14 december 2018

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ШЫҒЫСТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ТҮРКСОЙ КАФЕДРАСЫ

Белгілі шығыстанушы, ҚазҰУ профессоры Ұ.Т. Алжанбаеваның
60 жылдық мерейтойына арналған
«ТҮРКІ МӘДЕНИЕТІНІҢ ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНЕ БЫҚПАЛЫ» атты
Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
14 желтоқсан 2018 ж.

МАТЕРИАЛЫ
Республиканской научно-методической конференции
«ВЛИЯНИЕ ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА МИРОВОЮ ЦИВИЛИЗАЦИЮ»
посвященной к 60-летию юбилею,
известного востоковеда, профессора КазНУ У.Т. Алжанбаевой
14 декабря 2018 г.

MATERIALS
of the republic scientific-methodical conference
«THE INFLUENCE OF TURKISH CULTURE ON WORLD CIVILIZATION»
dedicated to the 60th anniversary of the professor of KazNU,
the famous orientalist *U. T. Alzhanbayeva*
14 december 2018

Алматы
«Қазақ университеті»
2018

Редакциялық алқа:

PhD доктор Палторє Ы.М.
PhD доктор Серикқалиева А.Е.
филол.ғ.к., доцент Қыдыр Т.Е.
филол.ғ.д. проф. Авакова Р.А.
PhD доктор Қыдырбаева Ү.Т.

Жауапты редактор:
филол.ғ.к. Қортабаева Г.Қ.

*Жинақ ҚР-дың Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитеті 2018-2020 жылдарға арналған «Мәңгілік Ел» ғылыми негіздері (XXI ғасырдың білімі, гуманитарлық ғылымдар саласындағы іргелі және қолданбалы зерттеулер) бағыты бойынша АР05133201 «Контактология: түркі өркениетінің әлемдік мәдениетке ықпалы» атты ғылыми жоба шеңберінде жүзеге асырылды.
Ғылыми жоба жетекшісі: филол.ғ.д., профессор Р.А. Авакови*

Түркі мәдениетінің әлем өркениетіне ықпалы: белгілі шығыстанушы, ҚазҰУ профессоры Ү.Т. Алжанбаеваның 60 жылдық мерейтойына арналған республикалық ғылыми-әдістемелік конференция материалдары. Қазақстан: Алматы қаласы, 14 желтоқсан, 2018 ж. / жауап. ред.: Г.Қ. Қортабаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 188 б.

ISBN 978-601-04-3770-8

«Түркі мәдениетінің әлем өркениетіне ықпалы» атты халықаралық ғылыми-әдістемелік конференция материалдарына түркі халықтарының терең тарихы мен ортақ мәдениеті, тілі мен әдебиеті, өркениетіне қатысты жазылған отандық ғалымдар, докторанттар, магистрант және басқа да ізденушілердің макалалары енді.

Түркі халықтарының мәдени-тарихи мұралары көпшіліктегі заманауи ғылыми ақпараттармен таныстыру шығыстанушылар, түрколог-филологтар үшін өте маңызды болмақ.

Конференция материалдары түркі дүниесін зерттеумен айналысын жүрген жаны оқырмандарға арналады.

СЕКЦИЯЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

I-СЕКЦИЯ

«Мәңгілік ел»: Әлемдік түркітанудың қазіргі жағдайы мен даму болашағы (тіл білімі, әдебиеттану, тарих пен өнер методикасы мәселелері)

«Мәңгілік ел»: Современное состояние и перспективы развития мировой тюркологии (вопросы языкознания, литературоведения, методика истории и искусства)

«Mangilik Yel»: The current state and prospects of the world Turkology development (linguistic issues, literature, history and art)

ЛЕКСИКОГРАФИЯНЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ – АРАБ ТІЛІНДЕГІ ЛУҒАТТАР

Р.А.Авакова, С.Б. Бектемирова
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
Алматы қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается лексикография, как наука, которая определяет историю словарей, созданных в разные периоды, делает лингвистический анализ на наименования в них, изучает систему создания словарей и систематизирует формирования слов. Проблема лексикографии не представляет только перечень словарей. Новые внесенные в словарь слова, прежде всего, наследия о традициях и мировоззрении народа разного периода. Потому что, в каждом слове, особенно в фразеологических единицах, пословицах, в содержательной структуре этнографических наименований сохраняются народные мировоззрения, следы национальной традиции. Лексикография дает возможность описать когнитивную сторону языковых единиц разных языков с точки зрения лингвокультурологии, языкового познания.

In the article lexicography as a science which defines the history of the dictionaries created during different periods, makes a linguistic analysis on the words in them, studies the system of creation of dictionaries and systematizes formations of words is considered. The problem of lexicography isn't just the list of dictionaries. The new words entered the dictionary are, first of all, heritages about traditions and outlook of the people living in different period. Because, in each word, especially in phraseological units, proverbs, in substantial structure of ethnographic words national outlooks, traces of national tradition are given. The lexicography gives the chance to describe the cognitive point of language units of different languages with from the point of view of linguocultural studies, language knowledge.

Жазба нұсқалардың және зерттеулердің мол да көлемді және әр түрлі жанрда жазылған түрлері, негізінде, Орта ғасырда, яғни X-XVI ғасырлар арасында, араб графикасымен жазылып сақталған.

Отандық тюркологияның ғылыми тарихы XVIII ғасырдың екінші жартысынан басталады. Бірақ бұдан көрсетілген уақытқа дейін түркі тілдері тіпті зерттелмей келді деген қорытынды шықпайды. Түркі халықтары, олардың тілдері жайындағы алғашқы пікір біздің заманымыздың бас кезінен бастап-ақ белгілі бола бастаған. Ондай мәліметтердің біразы араб тілді ғалымдар еңбектерінде кездеседі.

Халифат деген атпен VII ғасырдан бастап қалыптасқан арабтардың орта ғасырлық феодалдық мемлекеті – өз дәуіріндегі аса күшті, мейлінше жауынгер мемлекет болды. Осы мемлекет VII ғасырдың I жартысында Иран мен Сирияны, Палестина мен Египетті, Иракты, VIII ғасырда Орта Азия мен Закавказьяны, Солтүстік Африка мен Испанияны жаулап алды. Арабтар өздеріне тәуелді еткен халықтар арасына ислам дінін, тілі мен жазуын күшпен де, бейбіт күшті үгіт насихатпен де таратты.

Соғыс құмарлығымен, жиһангерлігімен қатар арабтар байырғы заман ғылымы мен әдебиетін өз тілдеріне аудару және оларды дамыта отырып кейінгі заманмен ұштастырды. Осы себептен де тарихи деректе Халифат заманының арабтарын бүкіл әлемдік өркениетінің дамуына елеулі үлес қосқан халық деп бағалайды.

Ислам дінін кең тарату, отаршылық әрекеттерді жемісті жүргізу мүдделері жергілікті халықтар тілін білу, оны зерттеу қажеттігін туғызды. Оның үстіне жергілікті халықтардың алдыңғы қатарлы талантты өкілдері өз заманындағы ғылым-білім орталығы болған Арабиядан оқып білім алып, араб тілі білімінің үлгісімен өздерінің туған тілдерін зерттеген. Біздің заманымызда кең өріс алып, әлемдік ғылымға айналған тюркологияның алғашқы бастаушылары араб тілді ғалымдар болу себебі осыдан. Сонымен қатар аббас халифаты армиясы құрамына түркілердің көптеп алынуы, түркі әскер

басшыларының, мамлүктердің халифат үкіметінде елеулі әсерлері болуының себебі де аз болмаса керек.

Араб тілінде араб графикасымен жазылған түркологиялық еңбектер IX-XV ғасырлар арасын қамтиды. Мүмкін, мұндай бастамаға түркі тектес адамдардың Арабияда оқып, кейінде атақтары бүкіл әлемге жайылған ғалымдар болулары да әсер еткен шығар. Ойткені аталған тілдерге қатысты салыстырмалы еңбек жазғандардың ішінде түркі нәсілді ғалымдар да аз емес.

Араб ғалымдары негізінен туыстас түркі халықтар тілдерінің салыстырмалы сөздіктерін жасау, сол сөздіктер көлемінде әр топтағы тілдердің бір-бірінен дыбыстық ерекшеліктері мен ұқсастықтарын саралау, морфологияға байланысты жеке мәселелерді салыстыру және түркі сөздерін араб, парсы тілдеріне аудару, практикалық мәнді шағын көлемді оқу құралдарын жазу және т.б. көлемді мәселелермен айналысты.

Араб тілінде, араб графикасымен жазылған түркологиялық еңбектерде түркі тілдерінің салыстырмалы, салғастырмалы сөздіктерін жасау, шағын көлемді грамматикалық очерктерін жазу саласында едәуір еңбектер сақталған. Бірақ сол жұмыстар соңғы уақытқа дейін лингвистика әлемінде онша ескерілмей келді. Оның негізгі себебі, біріншіден, ғылым тарихы еуропалық дәстүрмен дамытылды, екіншіден, араб ғалымдары еңбектерін түркі тілдерінің фактілеріне сай келмейтін араб грамматикасы үлгісімен жазылған, схоластикалық, жасанды құралдар деп бағалады, үшіншіден түркі тілдес этностардың тілі мен тарихын зерттеу еуропалық ғалымдар еншісінде болғандықтан, ғылым тарихын еуропадан әлдеқашан бұрын бастаған Шығыс ғылымы әлемдік кеңістікте өз орнын ала алмады. Айтылған пікірлер жаңғырығы, мәселен, В.А. Звегинцевтің «араб түркологтары еңбектерінде бөтен тілдер араб тілі көлеңкесінде қаралды. Құрылымдық ерекшеліктері ескерілмей, олар араб тілі грамматикалық категориясы үлгісімен жазылған» деген пікірімен қоса, тіл теориясы ғалымы В.М. Алпатовтың «салыстырмалы-тарихи тіл білімі еуропада XIX ғасырдың I жартысында ғылым ретінде қалыптасса, түркілер бұл саланы М. Қашқаридің *Диуанында* бұдан әлденеше ғасыр бұрын (XI ғ.) қалыптастырғанын, түрлі қоғамдық-саяси факторлардың салдарынан әлем ғылым кеңістігінде бұл жаңалық ескерілмегенін, бұл салада әлі ғылымға қосылатын үлестің зор» екендігін атап көрсететін көзқарастар да жоқ емес.

Араб филологтарының еңбектеріне мән берудің қажеттігін П.М. Мелиораиский өткен XIX ғасырдың аяқ кезінде жарық көрген *Араб-филолог о түреқком языке* дейтін еңбегінде айтқан болатын. Шындығында да, сыншылар айтқандай, олжылықтары болғап күннің өзінде де, араб тілді ғалымдар еңбектерінің түркі тілдері жөніндегі ғылымның алғашқы әліппесі екенін, қарапайымдығына, жұпынылығына қарамастан ол еңбектердің бұл күнде өрісін кең жайып, әлемдік ғылымдар тобына қосылған түркологияның алғашқы бастауы, қалана бастаған іргетасы екенін ескермеу – ғылым тарихына жасалған қиянат болар еді.

Махмұд сөздігі – өз заманы ғана емес, күні бүгінге дейін ғылыми мәнін жоймаған, түркі тілдерінің тарихын зерттеуде таптырмайтын бірден-бір тарихи материал. Мұнда бай тілдік материалдармен қатар түркі халықтарының сол кездегі қоныс ыңғайлары мен этнографиялық жақтарынан да құнды материалдар бар. Сөздік алфавит тәртібімен емес, буын саны тәсіліне қарай жасалған. Махмұд сөздігі әдеттегі сөздіктер сияқты тек лексикалық материалдармен ғана шектелмейді, ол – өте кең мазмұнды зерттеу. Мұнда түркі тілінің сөз қолданысы, оның семантикалық, дыбыстық, грамматикалық сипаттары, бір-біріне ұқсастық, өзгешеліктері жап-жақты ғылыми ұстамды қолдана отырып жазылған – түркілердің алғашқы энциклопедиясы. Еуропалықтардан сөздікті алғаш зерттеген неміс ғалымы К. Брокельман (*C. Brockelmann*). Ол сөздіктегі түркі сөздерін 1928 жылы жеке бастырып шығарған.

Араб ғалымдары Махмұдтың *Диуанынан* кейін де бірнеше салыстырмалы сөздіктер жасаған. Сондай сөздіктің бірі – **Абулкасым Махмұд ибн Омар** (туған, өскен жері атымен Әл-Замахшари деп те атайды) жасаған *Муккаддимат әл-адаб* / «Әдебиетке кіріспе» деп аталатын арабша-парсыша-түрікше-монғолша сөздік. Сөздіктің жазылу мерзімін Н.А. Баскаков XV ғасыр десе, В.В. Бартольд сөздіктегі сөздерді XII-XIII ғасырдағы Орта Азия түріктерінің әдеби тіліне тән сөздер дегенді айтады. Сөздіктің алғашқы авторлық варианты сақталмаған. Біздің заманға жеткені – 1305, 1392 жылдары жазылған көшірмесі. Сөздіктің түрікше бөлімі орыс тілінде 1938 жылы Мәскеуде басылды.

1343 жылы Египетте түрікше-монғолша-парсыша салыстырма сөздік жасалады. Біраз ғалымдар арабша *Китаб мажму таржуман түрки ва газисами, ва мүғли* деп аталатын бұл сөздіктің авторы белгісіз десе, П.М. Мелиоранский *Араб-филолог о түреқком языке* атты еңбегінде сөздіктің авторы **Мұхаммед ибн Қайса** дегенді айтады. Қолжазбаның түркі тілдерінің фонетикасы мен грамматикасына арналған бөлімі тым шағын. Қолжазбада парсы, монғол тілдеріне қатысты да бөлімі бар. Еңбек төрт бөлімнен құралған: бірінші бөлімі есім сөздерге, екінші бөлім етістікке арналған. Етістіктер бұйрық рай формасында беріліп, оның көрсеткіші деп *-қыл, -кіл, -гіл* аффикстері келтірілген. Бұл

қосымшалардың қазіргі тілімізде де барлығы белгілі. Үшінші бөлім етістіктің жіктелуіне, төртінші бөлім қосымшаларды баяндауға арналған. Етістіктің жіктелуін сөз еткенде оны үш жаққа, үш шаққа бөле, болымды және болымсыз түрде сөз еткен, олардың жекеше, көпше түрде айтылатыны да назардан тыс қалмаған. Түркі тілдерінде грамматикалық род, қосар мәнді сан (двойственное число) категорияларының жоқтығы да дұрыс көрсетілген. Қосымшалар деп аталатын соңғы бөлімінде түркі тілдеріне тән біраз аффикстер, шылаулар, есімдіктер берілген. Бұл аффикстерді араб тіліне салыстыра қараушылық та жоқ емес.

Сөздікті алғаш рет Голландия ғалымы Теодар Хоутсома 1894 жылы неміс тілінде бастырып шығарған. Басылымның сөздік бөлімінде мың жарымдай түркі, араб сөздері, екі жүздей монғол-парсы сөздері, төрт жүздей араб-монғол сөздері салыстыра берілген. Кейбір ғалымдардың айтуынша, сөздікке енген түркі сөздері *Кодекс куманикустегі* сөздерге өте жақын дегенді айтады.

Араб тілінің маманы **Абу Хаййан** 1312 жылы Каирде *Китап ал-идрак ли-лисан ал-атрак* (түркі тілдерінің түсіндірме кітабы) атты еңбек жазған. Қолжазба түрінде сақталған бұл еңбектің бір вариантын 1891 жылы түрік ғалымы Мұстафа Стамбулда бастырып шығарады. Кейініректе профессор Ахмед Джафароглы қолжазбаның басқа бір вариантын бастырып шығарған. Абу Хаййан еңбегіндегі түркі сөздері іріктеліп, жеке сөздік ретінде 1936 жылы бастырылып шығарылған.

Абу Хаййан сөздігі өз заманындағы түркологиялық еңбектердің қай-қайсысынан болса да көп ілгері кеткен, араб тілі үлгісіне сүйене отырып, түркі тілдерінің біртұтас грамматикалық жүйесін жасауға талпынған зерттеу дегенді көптеген ғалымдар айтады. Мұнда түркі тілдерінің лексикасы мен морфологиясы, синтаксисі мен ықшамды түрде қаралған фонетикасы сөз болады.

Бұл салаларды сөз еткенде автор оларды түрікпен тілі мен қыпшақ тілі материалдарын салыстыра қарау арқылы айқындайды. Бұл еңбекте түркі тілдерінің, соның ішінде, қазақ тіліне тікелей қатысы бар қыпшақ тілінің фонетикасы, грамматикасы, лексикасы жөнінде бай материалдар бар. Абу-Хаййан кітабында берілген грамматикалық материалдарды қыпшақ тілінің тұңғыш грамматикасы деуге болады деушілер де бар.

Фонетика саласында түркі тілдеріндегі дыбысты дауысты, дауыссыз деп бөледі. Сегіз дауыстыны араб графикасымен таңбалайды да, оны жуан, жіңішке деп екіге бөледі, әрқайсысын жеке-жеке сипаттамайды. Түркі тіліндегі 23 дауыссыз дыбысқа түсініктеме береді.

Еңбектің сөздік бөлімінде үш мыңға жуық сөз бар, Абу Хаййан жазбасын арнайы зерттеген М. Маженова ол сөздердің 875 дыбыстық құрамы жағынан да, мағынасы жағынан да қазіргі қазақ тіліндегі сөздермен бірдей, 880 сөзінде тек азды-көпті дыбыстық өзгешелік бар да, мағынасы бірдей дегенді айтады. Бұл жағдай Абу Хаййан еңбегінің түркі тілдерінің, әсіресе қазақ тілінің тарихын зерттеуде өте құнды материал екендігін байқатады. Абу Хаййанда түркі тілін зерттеуге арналған бұдан басқа да еңбек болған көрінеді, бірақ олар жоғалып кеткен.

Түркі тілдерінің тағы бір көрнекті зерттеушісі – **Джамал-Ад-Дин ибн Мұханна**. Мұның түркі тілдеріне қатысты еңбегі *Китаб хилиат алиһсан ва халват ал-лисан /Тіл шеберлігі және соны баяндау* деп аталады. П.М. Мелиоранскийдің пікірінше, бұл еңбек XIII ғасырдың аяғында, немесе XIV ғасырдың басында жазылған. Қолжазбаның алғашқы авторлық варианты сақталмаған. Бір-бірінен едәуір өзгешеліктері бар алты түрлі көшірмесі сақталған. П.М. Мелиоранский қолжазбаның бес вариантын біріктіріп, 1900 жылы *Китаб таржуман парсы ва турки, ва монголи /Парсы, түркі, монғол тілдерінің аударма кітабы* деген атпен бастырып шығарады. П.М. Мелиоранский өзі жинақтаған көшірмелердің авторы белгісіз дегенді айтады.

1973 жылы Стамбулда өткен түркологтар конгресінде Бағдат ғалымы Ал-Махфуз орта ғасырдағы арабтарда Мұханна деген атқа ие бірнеше ғалым болған. Солардың ішінде талданып отырған сөздікті жазған автор 1279 жылы дүниесалған Ибн Мұханна ал-Убайдили деген түзету айтады.

П.М. Мелиоранский жазбаның тілі көне азірбайжан тіліне жатады десе, С.Е. Малов оны шығыс түркістан ұйғырлары тіліне жақын дейді, енді біраз зерттеушілер бұл сөздіктің тілі қоспа тіл дегенді айтады.

1921 жылы түрік ғалымы Ахмед Рифат Мұханна сөздігінің алтыншы вариантын тауып, оны «Тіл шеберлігі және оны баяндау» деген атпен бастырып шығартады. Ғалымдар бұл вариант Мұханна еңбегінің ең толық және дұрыс түрі деп санайды. Бұл еңбекте сөздікпен қатар Оғуз группасына жататын тілдердің фонетика, грамматика мәселелері де сөз болады. Ал сөздігі арабша-түрікше.

XIV ғасырдан сақталған тағы бір материал – араб ғалымы **Жамал-Аддин Мұхамед ат-Түрки** жазған *Түрік, қыпшақ тілдерін жақсы оқып үйренуге жазылған кітап* деп аталатын сөздік. Бұл – қыпшақ, оғыз тілдерін үйренушілерге арналған оқу құралы іспеттес араб-қыпшақ сөздігі. Қолжазба Париж кітапханасында сақтаулы. Қолжазбаны зерттеген және оның екі бөлімін екі мерзімде (1938, 1954) бастырып шығартқан поляк түркологы – А.А. Зайончковский. 71 беттік бұл сөздік екі бөлімге

бөлінген: «Есім» деп аталатын бірінші бөлімінде астрономиялық, топонимикалық атаулар және үстеу сөздер берілсе, екінші бөлімінде етістік сөздер берілген. Бұлардың барлығы да арабша-кыпшақша сөздік түрінде берілген. Мұнда берілген сөздердің көбі Абу Хаййан сөздігінде берілгендер. Сөздіктегі сөз саны – 986. Оның көпшілігі зат есім – 479, етістік – 318, қалғандары есімдік пен сын, сан есімдерге, шылау түрлеріне жатады. Сөздікте қамтылған сөздер қазіргі түркі тілдерінің көпшілігінде кездеседі. Сондықтан оны белгілі бір ғана тілге меншіктеуге болмайды.

XIV ғасырдың аяқ кезі мен XV ғасырдың басында Египетте *Түркі тілдерін үйренушілерге арналған құрал* деп аталған еңбек жазылған. Авторы белгісіз бұл жазба екі бөлімнен құралған: біріншісі грамматика мәселесіне арналған да, екіншісінде сөздік берілген. Бұл кыпшақ, оғыз тілдерін үйренушілерге арналған оқу құралы іспеттес. Қолжазба тұңғыш рет 1928 жылы түрік тіліне аударылып, жарияланды. Бұдан кейін венгер ғалымы осы еңбектің грамматика бөлімін неміс тілінде 1937 жылы бастырып шығарады. Бұл басылымда 500-ге тарта сөз қамтылған.

XIV ғасырда *Китаб ат-түхфат аз-закийат фил-лүғат ат-түркийат/Түркі тілдеріне байланысты жазылған сыйлық* деп аталған авторы белгісіз еңбек жазылған. Қолжазба Стамбул кітапханасында сақталған. Ғалымдар қолжазба шағын кіріспе мен сөздік және грамматикалық бөлімдерден құралған дейді. Қолжазбаны 1942 жылы Венгрияда бастырып шығарған. Мұндағы сөз саны үш мыңға жуық. Еңбекті түркітанушы ғалымы профессор Б. Аталай түрік тіліне аударып, 1945 жылы баспадан шығарды. Мұны өзбек ғалымы С. Муталлибов 1968 жылы өзбек тіліне аударып, бастырып шығарды.

Түркі тілдерін зерттеуде бұл еңбектің де үлкен мәні бар. Еңбек жөнінде Өзбекстанда бірнеше зерттеу мақалалар да жарияланған, соларда бұл туындының тіл тарихы үшін мәнділігі баса көрсетілген.

Әдебиет тізімі

1. Авакова Р.А., Бектемирова С.Б. Түркі филологиясына кіріспе. - Алматы, 2013. - 124-131 бб.

ТҮРКІ ТІЛДЕРІНІҢ СИНТАКСИСТІК ЖҮЙЕСІН АЛТАИСТИКА КЕҢІСТІГІНДЕ ЗЕРТТЕУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Н. Абдиқарим

Қарағанды мемлекеттік индустриялық университеті, Теміртау қ.

Аңдатпа. Мақалада алтай тілдері туралы көзқарастарға, олардың зерттелу жайы, зерттеуге негіз болған тілдік деректер мен пайдаланылған лингвистикалық әдіс-тәсілдерге қысқана тоқу жасалады. Үш ғасырдан астам жалғасын келе жатқан дау-дамайға ғылыми негізделген дәйектеме ұсыну үшін алтай тілдерінің қазіргі қалпынан, өткеніне қарай зерттеудің маңыздылығын атай отырып, ол үшін бірінші кезекте тілдің жүйелі әрі күрделі құрылымы болып табылатын синтаксистік материалдарды ғылыми айналымға енгізу күн тәртібіне тұрған мәселелердің бірі; және де басқа алтай тілдеріне қарағанда қазіргі түркі тілдерінің синтаксистік жүйесі біршама жақсы зерттелгендігін назарға ала отырып, аталған тілдердің синтаксистік конструкциялары негізінде осы бағыттағы зерттеулерді жүргізуге түркологияның әлеуеті жеткілікті деген пікір айтылады.

Аннотация. В статье дается краткий обзор на различные взгляды, о состоянии исследования, об использованных базовых языковых материалах, о лингвистических методах при исследовании алтайских языков. Чтобы предоставить научно обоснованные аргументы к спору, не утихающему более трех столетий вокруг этих языков, автор отмечает важность введения в научный оборот синтаксических материалов вышеупомянутых языков, которые являются системной и сложной структурой языка; кроме того, в сравнении с другими алтайскими языками синтаксическая система тюркских языков является более изученной, поэтому в тюркология имеется большой потенциал для проведения исследований на базе синтаксических конструкции тюркских языков по названному направлению.

Abstract. The article gives a brief overview of the different views, on the state of the research, on the basic language materials used, on linguistic methods in the study of Altai languages. In order to provide scientifically based arguments to a dispute that has not subsided for more than three centuries around these languages, the author notes the importance of conducting research of Altai languages from the present to the past and has the opinion that one of the urgent issues is the introduction of a scientific circulation of the syntax materials of the above-mentioned languages, which is systemic and the complex structure of the language; In addition, in comparison with other Altaic languages, the syntactic system of Turkic languages is more studied, therefore, in Turkology there is a good potential for conducting research based on the syntactic construction of Turkic languages in this direction.

Дүние жүзінде жаппай жүріліп жатқан жаһандану үдерісі кезінде кез келген халық ана тілін одан әрі дамытып, өзінің өң бояуымен ұрпақтан ұрпаққа қалдыру мәселесі күн тәртібіне қойылатын әрі жоғары деңгейде шешімін табуға тиісті мәселелердің бірі болып отыр. Бұл мәселе, ең әуелі, тілдердің дамуы, қалыптасуы, араласуы, ықпал етуі сияқты көп жылдық үдерісі барысында пайда болған немесе

МАЗМУНЫ

ҚҰТТЫҚТАУЛАР	3
--------------------	---

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

Авакова Р.А. ӘЛЕМ МӘДЕНИЕТІ МЕН ӨРКЕНИЕТІНДЕГІ ТҮРКІЛІК СИНЕРГЕТИКА.....	8
Дәулетбекова Ж. ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ: ТЫҢ БАҒЫТ, ТУҒЫРЛЫ БЕЛЕС	12
Сарпеков Р. ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІНІҢ ӘЛЕМДІК ЫҚПАЛЫ ТУРАЛЫ БІРЕР СӨЗ	16

СЕКЦИЯЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР

I-СЕКЦИЯ

- «Мәңгілік ел»: Әлемдік түркітанудың қазіргі жағдайы мен даму болашағы
(тіл білімі, әдебиеттану, методика)
- «Мәңгілік ел»: Современное состояние и перспективы развития мировой тюркологии
(вопросы языкознания, литературоведения, методика)
- «Mәngilik Yel»: The current state and prospects of the world Turkology development
(linguistic issues, literature,)

АВАКОВА Р.А., БЕКТЕМИРОВА С.Б. ЛЕКСИКОГРАФИЯНЫҢ ҚАЙНАР КӨЗІ: АРАБ ТІЛІНДЕГІ ЛУҒАТТАР.....	19
Абдиқарим Н. ТҮРКІ ТІЛДЕРІНІҢ СИНТАКСИСТІК ЖҮЙЕСІН АЛТАИСТИКА КЕҢІСТІГІНДЕ ЗЕРТТЕУДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	22
Алжанбаева Ү.Т. ТҮРКІ ТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРДЫҢ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІМЕН МӘДЕНИ-ТАРИХИ БАЙЛАНЫСЫ	27
Ақимшитова Ж.Ә. ТҮРКІ ЭПИГРАФИКАСЫНДАҒЫ СИМВОЛДЫҚ ТАҢБАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДАҒЫ ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ	33
Аманова Ж.Ж. АСЫЛ СӨЗДІ ІЗДЕСЕҢ, АБАЙДЫ ОҚЫ ЕРІНБЕ!.....	39
Атабай Б.А. Л.З. БУДАГОВ СӨЗДІГІНДЕГІ ШАҒАТАЙ ТІЛІНІҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ	41
Әбжет Б. ҚАЛАЛЫҚ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТТІК ИДЕОЛОГИЯНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	45
Әбелдаев Ж.Ә. «ХИСАР» ПОЭТИКАЛЫҚ БАҒЫТЫНЫҢ ҚҰРЫЛУ ТАРИХЫ	48
Бейсенбинова Ж. Б. «МУХӘКӘМӘТУЛ-ЛУҒӘТӘЙН» ШЫҒАРМАСЫНЫҢ ҚОЛЖАЗБА НҮСҚАЛАРЫ ХАҚЫНДА.....	52
Бүркітбаева Ш.Д. ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТАТАР ПОЭЗИЯСЫ	55
Оразақынқызы Ф ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ МӨЛШЕР СӨЗДЕРДІҢ ТҮРЛЕНУІ.....	58

2-СЕКЦИЯ

- «Мәңгілік ел»: Рухани мәдениет және философия мен тарихқа заманауи көзқарас»
- «Мәңгілік ел»: Духовная культура и современные взгляды философии и истории»
- «Мәңгілік ел»: Spiritual culture and modern views of philosophy and history»

Ескеева М.Қ. «МӨҢГІЛІК ЕЛ» ИДЕЯСЫН ДАМУ ТУРАСЫНДАҒЫ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	61
Жалмаханов Ш. Маретбаева М.Ә. Ә. ӘЗ-ЗАМАХШАРИДЫҢ «МУКАДДИМАТ ӘЛ-ӘДӘБ» СӨЗДІГІНІҢ (XII ғ.) ХАЛЫҚТАРДЫ ЖАҚЫНДАСТЫРУДАҒЫ ОРНЫ	64
Жанатаева К.Б. ИНТЕРАКТИВТІК ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНДЕГІ ДӘРІСТІҢ ДӘСТҮРЛІК ЕМЕС ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	67

<i>Жумабекова А.К.</i>	ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ КАЗАХСТАНА СО СТРАНАМИ ЗАРУБЕЖНОГО ВОСТОКА В ЭПОХУ МОДЕРНИЗАЦИИ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА.....	70
<i>Жұманова М., Авакова Р.</i>	ҚАЗАҚ, ТҮРІК, ПАРСЫ ТІЛІНДЕГІ ОРТАҚ МАҚАЛ-МӨТЕЛДЕР	74
<i>Жүнісбаева Ж.К.</i>	ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ ЕСІМ СӨЗДЕРДІ ІШКІ ФЛЕКСИЯСЫ (қазақ тілі материалдары негізінде)	77
<i>Исламова А.</i>	ШЕТЕЛ СӨЗДЕРДІҢ СЕМАНТИКАЛЫҚ ЖҮЙЕ ПАРАДИГМАСЫ (МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША).....	81
<i>Karbozova G.K.</i>	COMMUNICATIVE APPROACH IN FLT AS THE GOAL OF LANGUAGE ACQUISITION	86
<i>Кошербай Ж.Б.</i>	ҚАЗАҚ ЖӘНЕ САХА ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ЭПОСТЫҚ ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ «ЖЫЛҚЫ» КОНЦЕПТИСІ ...	90
<i>Кудьярова Ш.Т., Бейсеева Н.А.</i>	ТҮРКІЙ ТІЛЛЕРІНДЕГІ НАҚЫЛ-МАҚАЛЛАР ҰМ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕР	96
<i>Клычмязова Г.Н., Айбергенова С.</i>	МЕКТЕПТЕ ЖАЛҚЫ ЕСІМДЕРДІ ОҚЫТУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ.	99
<i>Қалыбаева Қ., Г.С.Каримова</i>	ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ТҮРКІ МӘДЕНИ ТІЛДІК БАЙЛАНЫСТАРЫ	101
<i>Қоршабаева Г.Қ.</i>	КОНТАКТОЛОГИЯ: ОНОМАСТИКАЛЫҚ ТҮРКІЛІК АТАУЛАРДЫҢ ТАРАЛУЫ.....	104
<i>Құдайбергенова А.Н.</i>	ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ "ЖЫЛҚЫ" КОНЦЕПТИ	107
<i>Лю Цзини, Сапарбаева Н.Б., Садвокасова И.</i>	ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА РУССКИЙ ЯЗЫК	111
<i>Молдақұл М.Б.</i>	ИСТОРИЯ ТЮРКИЗМОВ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ	114
<i>Молгаждаров Қ.К., Молгаждарова А.Б.</i>	ҚАЗАҚ ӨЛІПБИИ МЕН ЕМЛЕ-ЕРЕЖЕЛЕРДІ ЖЕТІЛДІРЕ ТҮСУ ҚАЖЕТ	118
<i>Мырзақұлова Г. С.</i>	Б. МОМЫШҮЛЫНЫҢ ӨСИЕТ СӨЗДЕРДІҢ ТӘРБИЕЛІК МӨНІ	123
<i>Назарова А.Ж., Теменова Г.Қ.</i>	ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ ГРАММАТИКАЛЫҚ ТЕРМИНДЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ	126
<i>Садықова Р.К., Қыдырбаева Ү.Т.</i>	ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ЖАҢА СӨЗДЕРДІ ҮЙРЕТУ ТӘСІЛДЕРІ (парсы және түрік тілдері негізінде)...	129
<i>Салқынбай А. Б.</i>	АБАЙ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ БҮТІНДІК НЕН ДАРАЛЫҚ	132

3- СЕКЦИЯ

«Мәңгілік ел»: Әлемдік түркітанудың қазіргі жағдайы мен даму болашағы
(этнография, тарих және өнер мәселелері)

«Мәңгілік ел»: Современное состояние и перспективы развития мировой тюркологии
(этнография, история и искусства)

«Mangilik Yel»: The current state and prospects of the world Turkology development
(ethnography, history and art)

<i>Бегимова Г.А., Дукенбаева А.Е.</i>	ҚАЗІРГІ ТҮРКІ ТІЛІНДЕГІ ТАҒАМҒА ҚАТЫСТЫ ЖАЛПЫ ҰҒЫМДАРДЫҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ СИПАТЫ	137
<i>Қуванбақыева А.Н.</i>	ОТРАЖЕНИЕ НУМЕРОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ВО ФРАЗЕОЛОГИЗМАХ УЙГУРСКОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ МИРОВОЙ КУЛЬТУРЫ	142
<i>Күзенбаева А.</i>	ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ «ҰМАЙ» МИФОНИМІ	145
<i>Қызыке Л.</i>	ТҮРКІ СӨУЛЕТШІСІ МИМАР СИНАН МЕШІТТЕРІ	148
<i>Сарсен Ш.</i>	ФОЛЬКЛОРЛЫҚ МҰРАЛАРДА КЕЗДЕСЕТІН АСПАП АТАУЛАРЫНЫҢ НЕГІЗІ.....	152
<i>Серікбаева Г.Ж., Бекжанов С.Ж.</i>	ТҮРКІ ТІЛДЕРІНДЕГІ СӨЗ ТАПТАРЫН ЖІКТЕУ МӘСЕЛЕСІ.....	156

<i>Султангүбиева А.А.</i> COMMUNICATIVE APPROACH OF ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES	159
<i>Sultanbayeva N.D.</i> THE IMPORTANCE OF RESEARCHING TERMINOLOGY	161
<i>Таджіев Х.Х.</i> ЯСАУИ МЕКТЕБИ ЖӘНЕ ІЗБАСАРЛАРЫ ХАҚЫНДА	164
<i>Теменова Г.К., Назарова А. Ж.</i> ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	168
<i>Турегельдиева А.С.</i> ЖАҒАҢДАНУ ДӘУІРЕ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТ	171
<i>Тұяқбаев Ө.О., Досанов Н.А.</i> МАУЕРАНАНАҒЫ АРАБ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ МЕКТЕБИ ЖӘНЕ СОПЫЛЫҚ ӘДЕБИЕТ («ХАДИҚАТ АЛ-‘АРИФИН» НЕГІЗІНДЕ)	175
<i>Халыкова Н.С., Бескемпірова Г.К.</i> ТОТЕМДІК, ШАМАНДЫҚ ЖӘНЕ ТӘҢІРЛІК ҰҒЫМДАРДЫҢ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ КӨРКЕМ КӨРІНІСІ	178
<i>Шайхыстамова М.Б.</i> ТҮРКІТАНУШЫ Б.КЕНЖЕБАЙҰЛЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІНЕ ЖАҢАША КӨЗҚАРАС	181

Ғылыми басылым

**Белгілі шығыстанушы, ҚазҰУ профессоры Ұ.Т. Алжанбаеваның
60 жылдық мерейтойына арналған
«ТҮРКІ МӘДЕНИЕТІНІҢ ӘЛЕМ ӨРКЕНИЕТІНЕ ЫҚПАЛЫ»
атты Республикалық ғылыми-әдістемелік конференция
материалдары**

14 желтоқсан 2018 ж.

ИБ № 12474

Басуға 10.12.2018 жылы қол қойылды. Формат 60x84 1/16.

Көлемі 15,7 б. т. Тапсырыс №6162. Тараптары 50 дана.

Әл-Фараби атындағы Қазак ұлттық университетінің
«Қазак университеті» баспа үйі.

Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазак университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.